
Gevaarlijke kinderen

Veranderingen in de aard en aanpak
van jeugdcriminaliteit, 1960-1995

1. Inleiding

Dat je bij een overval een pistool nodig hebt, vond één van de jongens van de 'Bende van Venlo' niet meer dan logisch: 'Ja hallo, wat denkt zo'n beer van een vent als hij daar twee magere jongens met een knuppel aan de deur ziet staan? Wat moeten die twee snotneuzen hier, denkt hij dan. Een pistool maakt toch veel meer indruk?' (*NRC Handelsblad*, 22 augustus 1995). De Bende van Venlo was een jeugdbende die verantwoordelijk was voor de dood van verschillende mensen. De laatste tijd besteden de media ook vrij veel aandacht aan andere geweldsmisdrijven gepleegd door jongeren. Zijn dit nu slechts incidenten en valt het in het algemeen wel mee met de jeugdcriminaliteit of is er inderdaad sprake van een in ernst sterk toegenomen criminaliteit onder jongeren? In de literatuur zijn minstens twee visies te ontdekken. Sommigen menen dat jongeren vandaag de dag inderdaad gewelddadiger en actiever op het criminele pad zijn. Zij wijzen op de sterk gestegen geweldscriminaliteit onder jongeren en op de stijgende criminaliteit van meisjes. Jeugdcriminelen zouden bovendien op steeds jongere leeftijd voor de kinderrechter verschijnen. Allochtone jongens spannen de kroon: vooral zij zouden erg crimineel en gewelddadig zijn. Anderen proberen dit negatieve beeld te nuanceren (zie bijvoorbeeld de bijdragen in het themanummer over jeugdcriminaliteit van het *Tijdschrift voor Criminologie*, nummer 2, 1995). Volwassen zouden zich vrijwel overal en altijd, steeds weer zorgen maken om hun eigen kinderen en die van anderen (De Vries 1992). Wat is er nu waar van deze beweringen?

Gegevens over ontwikkelingen in de justitiële kindbescherming, haar populatie en aanpak zouden houvast kunnen bieden. Immers, de drijfveer om tot de invoering van de Kinderwetten in 1905 te komen was de misdaad onder de jeugd (De Rooy 1982). Beoogd werd de maatschappij te beschermen tegen het bedorven kind en het kind tegen het bederf in de maatschappij. Kinderverwaarlozing werd direct geassocieerd met misdaad en prostitutie. Bij de invoering van de Kinderwetten is in de formulering van de doelgroep de verbinding gelegd tussen gevaarlijke kinderen en kinderen

in gevaar (Donzelot 1979, 96). Delinquente en 'pre-delinquente' kinderen zijn in één systeem ondergebracht. Volgens de wet dient het ingrijpen 'in het belang van het kind' te geschieden. Dit betekent in het geval van jeugdcriminaliteit dat niet de ernst van de strafbare feiten voorop behoort te staan, maar de persoon van de jeugdige dader. De kinderrechter hoeft daarom niet per se het strafrecht toe te passen. De zaak kan ook civielrechtelijk worden afgehandeld, of civielrechtelijk in combinatie met een tuchtschoolstraf (sinds 1995: detentiestraf) of met een alternatieve sanctie.

De justitiële kindbescherming is gebaseerd op het civiele jeugdrecht en het jeugdstrafrecht. Civielrechtelijk zijn de maatregelen van ondertoezichtstelling, ontheffing en ontzetting; strafrechtelijk zijn de maatregelen van jeugd-tbr (terbeschikkingstelling van de regering) en PIBB, plaatsing in een inrichting voor buitengewone behandeling. De maatregelen van PIBB en jeugd-tbr zijn per 1 september 1995 vervangen door één strafrechtelijke maatregel, de PIJ, Plaatsing in een Inrichting voor Jeugdigen. De ondertoezichtstelling kon tot september 1995 ook in een strafrechtelijk kader worden opgelegd. Meestal gebeurde dit in combinatie met een sanctie, bijvoorbeeld tuchtschoolstraf. In de praktijk bestond er geen verschil tussen een civiel- en een strafrechtelijke ondertoezichtstelling. In beide gevallen wees de kinderrechter een gezinsvoogd aan en behoorden ouders en kinderen zijn of haar aanwijzingen op te volgen.¹ Sinds de wijziging van het jeugdstrafrecht in 1995 kan de ondertoezichtstelling alleen civielrechtelijk worden toegepast.

In kwantitatieve zin is de ondertoezichtstelling het belangrijkste (in 1995 16.865 pupillen). Op advies van de Raad voor de Kinderbescherming kan de kinderrechter de ondertoezichtstelling voor maximaal een jaar opleggen. De maatregel kan steeds met maximaal een jaar worden verlengd. De verlenging door de kinderrechter geschiedt op advies van de gezinsvoogd(es). Gaat het bij de ondertoezichtstelling om een beperking van het ouderlijk gezag of voogdij, bij de maatregelen van ontheffing en ontzetting wordt deze geheel beëindigd. Interventies in gezinnen via een maatregel van justitiële kindbescherming leiden tot gedwongen hulpverlening aan ouders en kinderen door voogdij- en gezinsvoogdij-instellingen, al dan niet in combinatie met een uithuisplaatsing van het kind. Ouders kunnen niet uit huis geplaatst worden door kindbeschermingsinstanties.

Dit artikel gaat over de ontwikkelingen in Nederland na 1960 in de justitiële kindbescherming in gevallen van jeugdcriminaliteit. Ik heb ervoor gekozen om de periode 1960-1995 te bestuderen, omdat er vanaf de tweede helft van de jaren vijftig tot circa 1980 sprake was van een halvering van het aantal kindbeschermingspupillen, zowel absoluut als relatief, per

100.000 minderjarigen. Na deze daling steeg het aantal pupillen vanaf het begin van de jaren tachtig tot heden weer aanzienlijk. De stijging van het aantal maatregelen in de periode 1980-1995 betrof vooral de ondertoezichtstellingen (OTS). In 1960 was het absolute aantal ondertoezichtgestelde minderjarigen (0 tot 21 jarigen) 19.920; in 1980 10.304. Zowel absoluut als relatief betekende dit een halvering van het aantal pupillen. Het aantal ondertoezichtstellingen per 100.000 minderjarigen in de leeftijd 0 tot 18 jaar steeg tussen 1980 en 1995 met 112 procent.² Tussen 1980 en 1995 steeg het absolute aantal ondertoezichtstellingen van pupillen tot 18 jaar van 8.642 tot 16.865.

Een tweede reden om te kiezen voor de periode 1960-1995 is van praktische aard: het is erg moeilijk om 'complete' dossiers van de civielrechtelijke maatregelen van kindbescherming te vinden uit de periode vóór 1960.

Op basis van statistische gegevens wordt wel gesteld dat de jeugdcriminaliteit de afgelopen decennia is toegenomen en bovendien ernstiger is geworden en dat dit een verklaring zou zijn voor de toename van justitieel ingrijpen in gezinnen (Vlaardingerbroek 1989, Van der Laan 1990). Dit kan echter niet zonder meer worden afgeleid uit het beschikbare cijfermateriaal. Daarvoor zijn de categorieën te veel gesimplificeerd. Allerlei factoren - zoals veranderingen in de aangiftebereidheid, de capaciteit van de politie, definities van delicten en de opsporingsaandacht - kunnen de cijfers beïnvloeden. De bereidheid om in te grijpen bij dezelfde of vergelijkbare problemen zou in de jaren tachtig en negentig groter kunnen zijn dan voorheen.

Door kindbeschermingsdossiers uit de jaren zestig, zeventig, tachtig en begin jaren negentig met elkaar te vergelijken, wil ik proberen om de ontwikkelingen in de periode 1960-1995 in de aard, de ernst en de aanpak van jeugdcriminaliteit inzichtelijk te maken. Op welk gedrag werd er gereageerd door kindbeschermers en welke veranderingen zijn hierin te ontdekken? Wie beschouwden zij als 'gevaarlijke kinderen'? Zijn de interventie-criteria die kindbeschermers stellen de afgelopen decennia veranderd?

Het dossieronderzoek

Ter beantwoording van deze vragen heb ik 206 dossiers van maatregel-pupillen van verschillende leeftijd, sekse en etniciteit geanalyseerd. Zij gaan meestal over meerdere kinderen (in totaal ca. 370) en soms over meerdere generaties. Het dossieronderzoek betrof in de jaren 1960-1995 uitgesproken ondertoezichtstellingen, ontheffingen, ontzettingen en de maatregelen van jeugd-tbr en plaatsing in een inrichting voor buitengewone

behandeling en enkele afwijzingen. Bij de selectie ging ik uit van één pupil per dossier. Ik deelde hen in naar het decennium waarin de maatregel was opgelegd en vervolgens naar leeftijd, sekse en etniciteit. In navolging van het Ministerie van Justitie hanteerde ik de leeftijdscategorieën 0 t/m 5 jaar, 6 t/m 11 jaar en 12 t/m 18 (21) jaar. Uit elke deelpopulatie werd een steekproef getrokken. Een pupil werd allochtoon genoemd als hij of zij een niet-Nederlandse nationaliteit had, in het buitenland was geboren of indien (een van) de ouders in het buitenland waren geboren.

Analyse van dossiers uit één arrondissement zijn voldoende om mogelijke verschillen te kunnen ontdekken in de aard en de ernst van de problematiek van de verschillende categorieën pupillen en hun ouders en het optreden van kinderbeschermers tijdens de afgelopen decennia. Getuige de jaarverslagen van de lokale (gezins)voogdij-instellingen en de informatie van de Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering van het Ministerie van Justitie is het gekozen arrondissement, Dordrecht, representatief voor de recente toename van het aantal pupillen, de verhouding jongens-meisjes, het percentage uithuisgeplaatste pupillen en het percentage allochtone jongeren dat geconfronteerd is met een maatregel. In het arrondissement Dordrecht is tegenwoordig ongeveer eenderde van de kinderbeschermingspupillen allochtoon.³ Dat is vergelijkbaar met hun aandeel landelijk gezien. Bepaalde groepen allochtonen zijn oververtegenwoordigd (Sri-naamse en Marokkaanse jeugdigen), maar niet in verhouding tot hun aantallen in de lagere sociaal-economische klassen (Junger-Tas e.a. 1992, 86).

Het is mogelijk dat de werkwijze en de gegroeide samenwerkingsverbanden van de justitiële kinderbescherming in Dordrecht niet precies dezelfde zijn als in andere arrondissementen in Nederland. Uit het jaarboek 1996 van het Ministerie van Justitie blijkt bijvoorbeeld dat Dordrecht één van de laagste percentages jeugdigen onder een ondertoezichtstelling of andere maatregel van kinderbescherming heeft (Amsterdam scoort het hoogst). Misschien zijn de probleemgroepen in Dordrecht minder ernstig dan gemiddeld of is de Raad voor de Kinderbescherming er terughoudender in het uitlokken van kinderbeschermingsmaatregelen en worden alleen de ergste gevallen met een maatregel geconfronteerd. In het licht van de doel- en probleemstelling van mijn onderzoek vormen eventuele lokale verschillen echter geen belangrijke belemmeringen. De ontwikkelingen in de justitiële kinderbescherming vanaf de jaren zestig die ik in dit artikel beschrijf, hebben zich - soms eerder, soms later, soms meer en soms minder intens - ook in andere arrondissementen in Nederland voorgedaan.⁴

Een analyse van rechtbankdossiers heeft als voordeel dat we zo iets te weten komen over de mentaliteit van kinderbeschermers over een langere tijdsperiode. De dossiers verschaffen een beeld van het optreden, de

meningen, waarnemingen, overwegingen en beslissingen van kinderrechtvaarders, de politie, maatschappelijk werkers en andere functionarissen werkzaam bij een Raad voor de Kinderbescherming, in de gezinsvoogdij en de residentiële jeugdhulpverlening. De dossiers zijn derhalve te beschouwen als producten van de vragen, denkbeelden, oordelen en formuleringen van de rapporteurs. Ik ben echter niet van mening, zoals sommige onderzoekers wel zijn, dat dit bronnenmateriaal alleen de preoccupaties van de rapporteurs weerspiegelt. Deze rapporten, en de in de dossiers bijgevoegde brieven van cliënten, spreekuurverslagen en verslagen van verhoor van de cliënten, weerspiegelen mijns inziens eveneens een deel van de werkelijke situatie en de moeilijkheden van de cliënten (voor een vergelijkbare benadering, zie Gordon 1988; voor een controverse over een dergelijke onderzoek op basis van dossiermateriaal, zie Scott 1990 en Gordon 1990). Hiermee wil ik overigens niet verhullen dat er aan een analyse van dossiermateriaal belangrijke nadelen zijn verbonden. Cicourel en Garfinkel hebben in de jaren zestig al gewezen op de eenzijdigheid van dit bronnenmateriaal, en ook van de cijfers van politie en justitie. Uiteindelijk is de beoordeling van kinderbeschermers van het gedrag van ouders en kinderen en hun motieven voor het al dan niet opleggen van maatregelen mede gebaseerd op het kinderbeschermingssysteem zelf en de daarbij behorende juridische regels, subsidievoorwaarden, circulaire en taakopvattingen (vgl. Cicourel 1968).

Het belangrijkste nadeel van een analyse van kinderbeschermingsdossiers hangt hiermee samen. Zaken die de cliënten en andere belanghebbenden belangrijk vinden, kunnen buiten beschouwing van de kinderbeschermers blijven. Op hun beurt kunnen kinderbeschermers aan bepaalde, voor andere betrokkenen onbelangrijke, details heel veel aandacht besteden. Een volledig inzicht in de aanleiding, de verrichte werkzaamheden, en het verloop van het onderzoek kunnen de dossiers niet bieden. Ze geven nooit een compleet, feitelijk beeld van de gezinssituatie en het gedrag van de betrokken personen. Het niet noemen van een omstandigheid in een dossier betekent nog niet de afwezigheid daarvan. De dossiers geven wel inzicht in de opvoedingspraktijken die als minder geschikt voor kinderen werden en worden beschouwd. Het is echter zeer waarschijnlijk dat het beeld over het gedrag en de situatie van de gezinsleden negatiever of juist positiever is dan ze in werkelijkheid zijn, afhankelijk van het doel van de rapporteur: het opleggen of verlengen van de maatregel of juist niet.

Een tweede nadeel van het dossiermateriaal is dat het geen beeld geeft van de selectieprocessen die vooraf zijn gegaan aan de totstandkoming van de dossiers. Na de aanmelding van een gezin bij de Raad voor de Kinderbescherming wordt besloten of er wel of niet tot raadsonderzoek wordt

overgegaan. Ook al zitten er in mijn dossiermateriaal een aantal gezinnen bij wie de kinderrechter de voorgestelde maatregel heeft afgewezen of bij wie de Raad voor de Kinderbescherming het maatregelrequest heeft ingetrokken, de resultaten van mijn studie gaan alleen over gezinnen bij wie intakefunctionarissen besloten hebben een raadsonderzoek in te stellen.

Een laatste nadeel dat vermeld dient te worden, is de ongelijkheid van de informatie in de verschillende dossiers. Soms hebben de rapporteurs te veel werk of te weinig tijd om de rapportages goed bij te houden. Sommige cliënten zijn erg zwijgzaam, soms is er bij cliënten van buitenlandse afkomst geen gebruik gemaakt van tolken, en soms wel. De informatie kan dus ook 'gekleurd' zijn door tolken. In sommige dossiers wordt over een bepaald onderwerp uitgebreid verslag gedaan, in andere niet of zeer summier. Vanwege dit bezwaar is dossiermateriaal vooral voor kwantitatief onderzoek minder geschikt: dan dient immers de informatie in de dossiers in categorieën ingedeeld en gecodeerd te worden. Sommige informatie in de dossiers kan echter niet genoeg vereenvoudigd worden om goede categorieën te vormen voor een kwantitatieve analyse. Op basis van dossieranalyse kunnen we dus ook geen uitspraken doen over de omvang van bepaalde problemen in de kinderschermingspopulatie, een ander nadeel. Veranderingen in de aard, de ernst en betekenis van problemen, in de definiëring van problemen, van bijvoorbeeld jeugdcriminaliteit, kunnen wel blijken uit een kwalitatieve analyse van het materiaal. Via kwalitatief onderzoek wordt een minder statistisch representatieve maar meer betekenisvolle analyse verkregen.

Uit de literatuur blijkt een toename van de gerapporteerde jeugdcriminaliteit bij politie en justitie. Deze toename kan worden verklaard uit een stijging van het werkelijke aantal delicten, maar het is ook mogelijk dat hier sprake is van een registratie-effect. Een toegenomen verontrusting onder volwassenen in de jaren tachtig en negentig over dezelfde of vergelijkbare problemen zou een verklaring kunnen zijn voor de stijging van de geregistreerde jeugdcriminaliteit. De volgende paragrafen laten zien welk licht de onderzochte dossiers op de aard, de ernst en de aanpak van jeugdcriminaliteit werpt. De verschillen naar sekse, leeftijd en naar etnische/nationale herkomst zijn in de analyse betrokken.

2. De cijfers volgens de kinderschermingsdossiers

De justitiële kinderscherming wordt ingeschakeld in gevallen van jeugddelinquentie, (seksuele) kindermishandeling en kinderverwaarlozing. Aller-

lei vormen van ernstige en minder ernstige jeugdcriminaliteit kwamen voor in 90 van de 206 door mij onderzochte kindbeschermingsdossiers, dat wil zeggen 44%. Tussen 1960 en 1995 bleef dit percentage vrij stabiel. In 47% van de 74 jaren-zestig-dossiers kwam jeugdcriminaliteit voor, in 40% van de 50 jaren-zeventig-dossiers, en in 43% van de 82 dossiers uit de jaren tachtig en negentig. De meeste delicten werden gepleegd door jongens in de adolescentie, samen met leeftijdgenoten. In de steekproef dossiers van *adolescente* jongens uit de jaren zestig lag het percentage gevallen van jeugdcriminaliteit op 83. In de jaren zeventig was dat 87% en in de jaren tachtig en negentig 85%.

Zoals verwacht vertoonden meisjes veel minder delictgedrag dan jongens. Criminaliteit kwam in 62% van de rapportages over jongens voor (kinderen en adolescenten) en in 21% van die van meisjes. Voor de omvang van meisjescriminaliteit laten de dossiers een afname zien. Jeugdcriminaliteit kwam in 28% van de dossiers van meisjes uit de jaren zestig voor, in 16% uit de jaren zeventig en in 17% van de dossiers van meisjes uit de jaren tachtig en negentig. Of deze afname te maken heeft met een reële afname van de meisjescriminaliteit valt te betwijfelen. Hoogstwaarschijnlijk - de resultaten van mijn kwalitatieve analyse zullen dat straks laten zien - hebben we hier te maken met een registratie-effect. Minder ernstige criminaliteit werd in de loop der onderzoeksperiode minder erg gevonden en minder de moeite van het registreren waard.

Van de 65 allochtone pupillen (kinderen en adolescenten) maakte 40% zich schuldig aan strafbare feiten. Bij de 141 autochtone pupillen was dit 47%. In de jaren-zestig-dossiers is het percentage allochtone pupillen met delictgedrag beduidend kleiner dan dat van de autochtoon Nederlandse pupillen - 27 tegenover 53%. In de jaren zeventig, tachtig en negentig verschillen beide groepen niet noemenswaard van elkaar. Iets meer dan 40% van zowel de allochtone als de autochtone pupillen vertoonde crimineel gedrag. Corrigeren we voor sekse en nemen we alleen de dossiers van jongens, dan verschillen beide groepen in de recente dossiers evenmin significant van elkaar. In de jaren-zestig-dossiers waren de allochtone jongens iets minder delinquent (65 versus 50%) en in de dossiers uit de jaren zeventig, tachtig en negentig iets meer (63 versus 67% en 58 versus 67%). Autochtone meisjes gedroegen zich vaker delinquent dan allochtone meisjes (27% tegenover 7%).

De psychiater Doreleijers (1995) constateerde een samenhang tussen ernstige jeugdcriminaliteit en psychiatrische stoornissen. Ook wordt verondersteld dat de kindbeschermingspopulatie 'psychiatrischer' is geworden (Boendermaker 1995, 3). Deze ontwikkelingen bleken niet uit het door

mij onderzochte dossiermateriaal. De stijging van de jeugdcriminaliteit van de laatste vijftien jaar wordt voorts regelmatig toegeschreven aan de toegenomen jeugdwerkloosheid (Jongman & Henkes 1982; Commissie Van Montfrans 1994). Uit onderhavig dossieronderzoek bleek eveneens een significant verband tussen het voorkomen van (periodes van) werkloosheid van de jongere en jeugddelinquentie. Van de jongeren zonder school of werk vertoonde 94% delinquent gedrag; bij de schoolgaande en werkende jongeren was dit 42%. De recente dossiers weerspiegelen de vermindering van de werkgelegenheid in de jaren tachtig. Van de groep adolescenten die in de jaren tachtig en negentig een maatregel opgelegd kregen, was 40% zonder werk of school. In de jaren zestig en zeventig was dit slechts 10%. De betekenis van de samenhang tussen werkloosheid en criminaliteit in het dossiermateriaal blijft onduidelijk. Jeugdwerkloosheid kan bijvoorbeeld een ongeschreven extra indicatie zijn voor het opleggen van een kindbeschermsmaatregel in geval van jeugdcriminaliteit. Over de richting van de samenhang geeft het dossiermateriaal evenmin uitsluitsel. Sommige jongens gaven hun werkloosheid, meestal in combinatie met verveling, als verklaring voor hun delictgedrag. Voor anderen was de opbrengst van hun criminele activiteiten op een gegeven moment zo groot, dat de jongens besloten om hun baan op te zeggen.

Wat betreft de omvang van het aantal delicten per persoon leek er sprake te zijn van een verzwaring van de jeugdcriminaliteit. De aantallen gepleegde delicten voordat een maatregel van kindbeschermsmaatregel werd opgelegd, werden in de loop van de onderzoeksperiode groter. In de jaren zestig had 21% van de ouders meer dan zeven delicten op zijn naam staan ten tijde van het raadsonderzoek. In de jaren zeventig was dat 31%, en in de jaren tachtig en negentig 69% - meer dan een verdubbeling.

Een verzwaring van de jeugdcriminaliteit bleek tevens uit de recidivecijfers. De kans op recidive gedurende de looptijd van de maatregel werd in de loop van de onderzoeksperiode groter. Dit zou ook een aanwijzing kunnen zijn voor een vermindering van de effectiviteit van de justitiële kindbeschermsmaatregel in geval van jeugdcriminaliteit. De recidive onder 'delinquent' kindbeschermspupillen steeg van 21% in de jaren-zestig-dossiers, naar 24% in de jaren-zeventig-dossiers, tot 33% in de dossiers uit de jaren tachtig en negentig.

Geweldscriminaliteit - in vrijwel alle gevallen ging het om jongens die zich tevens schuldig hadden gemaakt aan vermogensdelicten - leek een 'uitvinding' vooral van allochtone jongens in de jaren tachtig en negentig. Dit komt overeen met de gegevens uit hiervoor besproken literatuur. In de jaren zestig maakte 6% van de autochtone Nederlandse jongens (kinderen

en adolescenten) zich schuldig aan geweldpleging, in de jaren zeventig 11% en in de jaren tachtig en negentig 19%. Van de allochtone jongens in de jaren zestig gebruikte niemand geweld, in de jaren zeventig was dit 50% en in de jaren tachtig en negentig maakte 57% zich schuldig aan geweldpleging.

Een relatie tussen drugsproblemen en het gebruik van geweld, zoals in de Verenigde Staten, kon moeilijk worden gelegd (vgl. Haen-Marshall & Bovenkerk 1994). Zowel gewelddadige als vermogensdelinquente jongeren gebruikten regelmatig (soft)drugs. Verschillende jongeren meldden dat ze drugs gingen gebruiken tijdens hun verblijf in een inrichting, onder invloed van medebewoners.

Hoewel jeugdcriminaliteit in 44% van de dossiers voorkwam, was het minder vaak de aanleiding of een reden voor het opleggen van de maatregelen. In 37% van de jaren-zestig-dossiers was jeugdcriminaliteit de *aanleiding* voor het raadsonderzoek, in 24% van de jaren-zeventig-dossiers en in 33% van de dossiers uit de jaren tachtig en negentig. Bij het formuleren van de *redenen* voor het treffen van de maatregelen zoals deze vermeld stonden in de conclusie van de raadsmedewerker of in het raadsrequest was deze stijging tussen de jaren zeventig enerzijds en de jaren tachtig en negentig anderzijds nog geringer. De percentages varieerden van 42 in de jaren zestig, 26 in de jaren zeventig en 33 in de dossiers uit de jaren tachtig en negentig. In de overige criminaliteitsdossiers stonden de delicten elders in de rapportages beschreven.

Jeugdcriminaliteit werd in de dossiers uit de jaren tachtig en negentig wel vaker dan in de jaren zeventig een reden voor het opleggen van de maatregelen, maar de stijging was minder groot dan ik verwachtte, namelijk 7%. Het percentage jongeren in de onderzochte kinderbeschermingspopulatie dat wegens jeugdcriminaliteit met een maatregel van justitiële kinderbescherming wordt geconfronteerd, nam in de jaren zeventig enigszins af en vervolgens, in de jaren tachtig, weer iets toe. In de presentatie van de resultaten van de kwalitatieve analyse van het dossiermateriaal zal dit nader worden besproken. Eerst volgt echter in paragraaf 3 een analyse van de verandering van de aard en ernst van hun delictgedrag.

3. De toegenomen ernst van de jeugdcriminaliteit

In de dossiers van onder toezicht gestelde pupillen uit de jaren zestig bestonden de delicten uit diefstal van snoep, benzine, bromfietsgereedschap, een ring gevonden op het werk, enkele honderden guldens van

familieleden, van een sigarettenkoker uit een geparkeerde auto die niet op slot stond, diefstal van een bromfiets en een radio, het besmeuren van ruiten met modder, het rukken van takken van bomen en het trekken van bloeiende planten uit de grond. In al deze gevallen maakte de politie proces-verbaal op en werd de zaak hoog opgenomen. In deze periode werden de meeste jongens en meisjes die delinquent gedrag vertoonden in het kader van de ondertoezichtstelling jarenlang uit huis geplaatst. De jongens uit de jaren zestig die jeugd-tbr kregen, toen de zwaarste strafrechtelijke maatregel, waren zogenaamde recidivisten. Brommers waren ook bij hen bijzonder in trek. De aard van hun delicten leek erg op die van de onder toezicht gestelde jongens; de omvang van het aantal delicten per persoon lag alleen (veel) hoger. Zij kwamen in hun kindertijd in aanraking met de politie, bijvoorbeeld in verband met diefstal van snoepgoed, van een paar gulden of een kano van een vriendje en kregen vervolgens in hun adolescentiefase jeugd-tbr opgelegd voor bijvoorbeeld meermalen gepleegde diefstallen van brommers, een suède jasje, en joyriding op die brommers. De maatregel van jeugd-tbr in combinatie met plaatsing in huizen van bewaring en rijksinrichtingen kon in zulke gevallen vier jaar duren.

De geweldsdelicten betroffen in deze periode wanhopige acties van jongens die weten dat ze worden opgesloten, zoals een kat in het nauw rare sprongen kan maken. Eén jongen mishandelde samen met zijn vader drie politieagenten die de jongen probeerden te arresteren, een ander probeerde tijdens de terechtzitting te ontsnappen door een wachmeester van de politie en een parketwachter aan te vallen met een ijzeren ketting. Een heel ander geval betrof een zeventienjarige jongen die 'achterlijk' werd genoemd. Hij probeerde op een middag zijn zevenjarige nichtje te wurgen en ontucht te plegen met zijn zusje van dertien onder bedreiging met een stuk ijzer.

In de loop van de onderzoeksperiode werden de gepleegde delicten geleidelijk ernstiger van aard, zowel bij de civielrechtelijke als de strafrechtelijke maatregelen. In de jaren zeventig was de frequentie en de opbrengst van de delicten groter dan in de jaren zestig. Joël, een jongen van zestien, werd bijvoorbeeld in 1976 een jaar onder toezicht gesteld omdat hij een portefeuille met inhoud uit de lerarengarderobe had gestolen, in het huis van een vriend eerst 100 en een paar weken later 1400 gulden had ontvreemd, een portemonnee met 65 gulden in een bioscoop, zakmessen uit een winkel en thuis meermalen geld uit de portemonnee van zijn moeder had weggenomen [J-NI-16/76c].⁵ In 1975 was hij eerder in aanraking met de kinderrechter geweest omdat hij een luchtdrukpistool bij zich had gedragen. Deze zaak werd toen geseponeerd. Twee jongens, Loek en Rico, kregen in de jaren zeventig respectievelijk jeugd-tbr en de maatregel van

buitengewone behandeling opgelegd (de pendant van de huidige TBS in het strafrecht voor meerderjarigen). Loek kwam vanaf zijn achtste jaar met de politie in aanraking [J-NI-15/tbr]. In de loop der tijd ging het van kwaad tot erger. Aanvankelijk stal hij samen met zijn broertje lege flessen achter een winkel die hij vervolgens inwisselde voor statiegeld. Later maakte hij zich schuldig aan diefstal van portemonnees met geld uit een zwembad, snoep, een roeiboot, fietsen, brommers en een keer van 800 gulden. Wegens diefstallen van en uit auto's kreeg hij in 1972 acht weken tucht-schoolstraf en voorwaardelijke jeugd-tbr opgelegd. Deze maatregel werd onvoorwaardelijk opgelegd nadat Loek verdacht werd van diefstal door middel van braak en de rijksinrichting probeerde te ontvluchten door een groepsleider met een ijzeren staaf neer te slaan. Na vijf jaar jeugd-tbr en een verblijf in verschillende jeugdinrichtingen, rijkspsychiatrische inrichtingen en maandenlange onderbrekingen door ontvluchtelingen en aansluitende passantplaatsingen in verschillende huizen van bewaring, werd de terbeschikkingstelling opgeheven. De jongen had er toen in totaal twaalf jaar kinderbeschermingsbemoedienis opzitten.

In 1978 kreeg Rico de maatregel van buitengewone behandeling nadat hij een vrouw had verkracht onder bedreiging met een pistool [J-Su-17/78BB]. Hij was eerder met de politie in aanraking geweest wegens diefstal van bromfietsen, fietsen, en een juwelenkistje uit een flat waarvan de deur open stond. Hij vroeg daarna per brief geld aan de eigenaresse van het kistje in ruil voor haar juwelen. De BB-maatregel werd na twee jaar beëindigd.

De vermogensdelinquentie was ernstiger geworden, maar het beeld van de aard van de geweldsdelicten in de dossiers uit de jaren zeventig verschilde niet noemenswaard van dat uit de jaren zestig. Het ging hier eveneens om een ontsnapping en daarnaast om een verkrachting.

Straatroof met behulp van een wapen en openlijke geweldpleging uit verveling verscheen in de dossiers vanaf het begin van de jaren tachtig. Diefstal van, en rondrijden op een brommer was toen niet meer interessant voor jongens. Grote aantallen vermogensdelicten en wapenbezit leken beter te passen bij hun identiteit. In zowel de OTS-dossiers als de dossiers van de pupillen die met een zwaardere maatregel werden geconfronteerd bestond het delictgedrag van de jongens in de jaren tachtig en negentig uit meermalen gepleegde inbraken, straatroof, autokraken, winkeldiefstallen, afpersing, zware mishandeling en andere geweldsdelicten. Voordat Ibrahim bijvoorbeeld aangemeld werd bij de Raad, was hij al verschillende keren opgepakt door de politie [J-Tu-13/84c]. Na het uitspreken van de civielrechtelijke ondertoezichtstelling bleef hij met de politie in aanraking

komen. De aanleiding varieerde: diefstal in vereniging, diefstal met geweldpleging, een paar inbraken en tasjesroof. Eén slachtoffer werd met een gecompliceerde beenbreuk in het ziekenhuis opgenomen. Ibrahim kreeg twee maanden tuchtschool; hij had echter een redelijk contact met zijn ouders en mocht weer naar huis.

De adolescente jongens scoorden per persoon hoge aantallen vermogensdelicten. Sander bijvoorbeeld pleegde volgens het rapport van de Raad voor de Kinderbescherming per nacht circa dertig auto-inbraken [J-NI-15b/88s]. Vooral de allochtone jongens pleegden zware geweldsdelicten naast hun vermogenscriminaliteit, maar dit gedrag kwam ook voor in de dossiers van autochone Nederlanders. De allochtone jongens werden in de recente dossiers vaker in een gesloten setting geplaatst dan de autochtoon Nederlandse jongens. Deze aanpak kon vrijwel geheel worden verklaard uit de aard van hun delicten. Geweld tegen personen wordt zwaarder bestraft dan (omvangrijkere) delicten tegen bezit. Op één na hebben alle geweldplegers in de dossiers in het kader van hun uithuisplaatsing een korte of langere periode in een gesloten setting doorgebracht.

Snoep, geld uit moeders portemonnee, een step of een fiets die niet op slot stond, waren stelenswaardige goederen in de jaren-zestig-dossiers van kinderen jonger dan twaalf jaar. In de recente dossiers maakten jonge kinderen met crimineel gedrag zich vooral schuldig aan winkeldiefstallen. Eén meisje van zeven kwam in 1985 in contact met de politie omdat ze meermalen op heterdaad was betrapt tijdens het 'proletarisch winkelen' in een supermarkt. Haar moeder (26 jaar oud) stond alleen voor de zorg van vier kinderen en kon financieel niet rondkomen. Meestal ging het bij de vermogensdelicten door twaalf-minners in de recente dossiers om kleine bedragen. Wel kan worden gesteld dat vergeleken met de jaren zestig ook de opbrengst van criminaliteit in deze leeftijdscategorie groter is geworden.

Of de feitelijke criminaliteit van kinderen jonger dan twaalf jaar sinds de jaren zestig is toe- of afgenomen, is op basis van mijn gegevens niet te zeggen. In dertien dossiers uit de jaren zestig kwamen delinquente kinderen voor (18%), in de jaren zeventig waren dit er vijf (10%) en in de steekproef uit de jaren tachtig en negentig zes (7%). De cijfers suggereren dus een afname, maar dit heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met het feit dat in de jaren zestig en in mindere mate in de jaren zeventig kindercriminaliteit nog een reden voor justitieel ingrijpen was. In de jaren tachtig en negentig was dit niet langer het geval. Heel soms leidde dit gedrag in de recente periode tot politiecontacten maar die hadden verder geen gevolgen. 'Kattekwaad' en 'deliktjes' zijn tegenwoordig nauwelijks de moeite waard om over te rapporteren. Voor de stelling dat jeugdcriminelen op steeds

jongere leeftijd voor de kinderrechter verschijnen, werd geen ondersteuning gevonden in het dossiermateriaal.

De ontwikkeling van de meisjescriminaliteit geeft een vergelijkbaar beeld. Meisjes kregen - in tegenstelling tot de jaren zestig - in de jaren zeventig, tachtig en negentig zelden wegens strafbare feiten een maatregel opgelegd. Zij werden geconfronteerd met een maatregel omdat hun ouders hen 'niet meer aankonden', de meisjes suïcidaal of seksueel ontremd werden genoemd, of vanwege andere gedragsproblemen zoals weglopen of zwerven. In de jaren zeventig, tachtig en negentig was meisjescriminaliteit veel minder vaak een van de redenen voor de ondertoezichtstelling dan in de jaren zestig, terwijl het delinquente gedrag van meisjes net als dat van jongens wel ernstiger van aard werd. Zo werd Dientje in 1966 drie jaar strafrechtelijk onder toezicht gesteld naar aanleiding van de diefstal van twintig rollen snoep [M-NI-16/66s]. Ze moest een jaar in een gesloten jeugdinstelling verblijven en acht maanden in een tehuis. Louise, een leeftijdgenootje uit de jaren-tachtig- en negentig-steekproef, werd onder toezicht gesteld omdat haar moeder haar niet meer aankon [M-NI-16/89c]. Dit meisje stal thuis geld en goederen, bedreigde haar moeder en haar zus, en kwam regelmatig met de politie in aanraking wegens haar aandeel bij het plegen van straatroven en inbraken. De ondertoezichtstelling duurde een kleine twee jaar, totdat Louise achttien jaar werd. Ze verbleef zeven maanden in drie verschillende tehuizen, waar ze veelvuldig wegliep. In het algemeen bleef de ernst van de meisjescriminaliteit, vergeleken met de jongenscriminaliteit, echter van weinig betekenis.

4. De ouder-kind relatie, vroeger en nu

In de literatuur over jeugdcriminaliteit blijkt een sterke samenhang tussen de opvoedings- en gezinscultuur en delinquent gedrag. Van belang zijn bijvoorbeeld de binding tussen ouders en kinderen en ouderlijke supervisie (Hirschi 1969, Junger 1990, Nijboer 1996), culturele ontworteling (Bovenkerk 1994, Werdmölder & Meel 1993) en etnische afkomst (Junger & Zeilstra 1989, Junger 1990, Commissie Van Montfrans 1994), en een autoritaire en gewelddadige opvoeding (De Swaan 1992, Kapteyn 1989, Franke 1991). Welk licht werpen de dossiergegevens op deze factoren?

Wat betreft de sterkte van de ouder-kind relatie heb ik gekeken naar de verblijfplaats van het kind tijdens het raadsonderzoek. In de jaren zestig en zeventig woonden respectievelijk 86% van de pupillen met crimineel gedrag bij (één van de) ouders ten tijde van de aanmelding bij de Raad voor

de Kinderbescherming. In de jaren tachtig en negentig was dit iets meer dan de helft. In deze periode was 11% zwerfende ten tijde van de aanmelding. In de jaren zestig en zeventig kwam dat niet voor in de criminaliteitsdossiers. De kinderen in tehuizen en pleeggezinnen stonden toen onder strikte controle en discipline. De thuiswonende pupillen in de recente dossiers woonden bovendien minder vaak dan vroeger *feitelijk* bij hun ouders in één huis. Kinderen woonden dan bijvoorbeeld in het huis van hun moeder, die meestal in het huis van haar vriend verbleef. De ouders leken zich vroeger ook sneller ongerust te maken over het gedrag van hun kinderen dan in de recente periode. De moeder van Frank bijvoorbeeld, meldde haar zestienjarige zoon in 1962 aan bij de Raad voor de kindbescherming, omdat zij van mening was dat hij in een inrichting 'wat bijgeschaafd' diende te worden. Frank dronk af en toe te veel, had thuis wat geld weggenomen, zich schuldig gemaakt aan joyriding op een brommer en 'hij kwam zelfs een keer om half twee 's nachts thuis'. De jongen werd met medewerking van de ouders ter observatie in een gesloten inrichting opgenomen, en vervolgens in een tehuis en pleeggezin geplaatst. Delinquent en tegendraads gedrag leidde toen eerder tot correcties van de ouders dan tegenwoordig. Verontrusting over dergelijk wangedrag kwam bij de ouders in de recente periode niet voor.

Zoals vermeld vertoonden de jongeren in de recente dossiers ernstiger delinquent gedrag. Vooral de criminaliteit van de jongeren die zich schuldig maken aan vermogensdelicten in combinatie met geweldsdelicten, bedreiging en wapenbezit wordt alom als zwaar getypeerd. Deze jongeren waren zowel van niet-Nederlandse als van Nederlandse afkomst, maar eerstgenoemden waren oververtegenwoordigd. De delicten die gepaard gingen met geweld deden zich in mijn steekproef voor in de dossiers van vier jongens van Marokkaanse afkomst (N=5), twee jongens van Turkse afkomst (N=2), twee Surinaamse jongens (N=4), drie Antilliaanse jongens (N=6), één half Nederlands/half Indonesische jongen, zeven autochtone Nederlandse jongens (N=26), twee autochtoon Nederlandse meisjes (N=20) en één op tweejarige leeftijd geadopteerd meisje afkomstig uit India. Het betrof hier negen civielrechtelijke, drie strafrechtelijke ondertoezichtstellingen, en tien maatregelen van buitengewone behandeling.

De eerder beschreven veronderstelling dat jongeren die met veel fysieke dwang zijn opgevoed, eerder geneigd zijn om geweld te gebruiken, ging soms wel en soms niet op. Sommige hardhandig opgevoede jongeren ontwikkelden juist een afkeer van geweld en vrijblijvend opgevoede jongeren pleegden gewelddadig gedrag. Bij Omar, een Marokkaanse jongen, leidde geweld wel tot geweld. Vanaf zijn zevende jaar werd hij regelmatig mishandeld door zijn vader [J-Ma-14/89S]. Om vaders straffen te ontlopen

kwam de jongen 's nachts soms niet thuis. Omar werd veroordeeld vanwege herhaaldelijk gepleegde vermogensdelicten, diefstal met geweld en afpersing, het mishandelen en bedreigen van minderjarige jongens en verkrachting. Zo had hij een verhitte moersleutel in de anus van een minderjarige jongen geduwd en met zijn voet verder geduwd. De sadistisch-agressieve delicten werden gepleegd samen met een minderjarige Surinaamse vriend uit de buurt. Omar kreeg vijf maanden tuchtschool, en verbleef gedurende de drie jaar durende ondertoezichtstelling anderhalf jaar in een rijksinrichting. Martin echter werd op een vergelijkbare manier als Omar opgevoed, 'als een Marinier, die altijd paraat moet staan' [J-NI-16/88s]. Hij kreeg een 'spartaanse opvoeding' waarbij hij 'slaag kreeg met de pollepel'. Volgens een psychologisch rapport opgemaakt in de rijksinrichting eiste Martins vader totale onderwerping van zijn zoon en leerde hij hem tegelijkertijd allerlei vechttechnieken onder het motto: 'je moet eerst steken, voor ze jou kunnen steken' en 'als je één klap krijgt, geef je er twee terug'. Martin werd een jaar onder toezicht gesteld en verbleef vier maanden in een rijksinrichting onder meer vanwege een 'verontrustende reeks diefstallen en een onzeker toekomstperspectief'. De betrokken hulpverleners meenden dat er bij Martin sprake was van 'een angstvallige behoefte om agressie te vermijden'. Een ander voorbeeld was Bob [J-NI-14/88c]. Hij werd op een vrijblijvende manier opgevoed. Zijn ouders waren gescheiden en de moeder kon de jongen weinig structuur bieden. Bob had uit verveling verschillende diefstallen gepleegd en een gehandicapte jongen mishandeld. Hij stond ruim drie jaar, totdat hij achttien werd, onder toezicht van de kinderrechter en woonde afwisselend bij zijn moeder, zijn vader en zijn oom/voormalige stiefvader.

De relatie tussen een autoritaire en gewelddadige opvoeding en het plegen van geweldsdelicten leek te lopen via de mate van ontwrichting van het gezin. De dossiers tonen vooral een samenhang tussen het gebruik van ernstig geweld, onrust en verveling bij de jongeren, en de afwezigheid van of verstoting door de ouders. In deze dossiers komt het bij voorbeeld voor dat ouders onenigheid hebben na de echtscheiding, omdat zij allebei hun kind niet willen. Of dat een vader zijn vrouw en twee kinderen mishandelt waarop de vrouw wegloopt van huis en slechts één van de twee kinderen meeneemt. 'Mijn grootste probleem is dat ik zo'n rotleven heb gehad', vertelde Belinda tijdens het persoonlijkheidsonderzoek in de rijksinrichting. Deze uitspraak ging in extreme mate op voor alle jeugdige geweldplegers in de dossiers. Belinda stond twee jaar onder de zwaarste strafrechtelijke maatregel voor jeugdigen, de plaatsing in een inrichting voor buitengewone behandeling, nadat ze een serie inbraken had gepleegd en een overval in vereniging op een benzinepomp [M-NI-17/92BB]. Als zij zich rot voelde

bekraste zij zichzelf totdat ze begon te bloeden of sloeg ze iemand op straat in elkaar. Belinda's moeder gebruikte veel geweld in de opvoeding. Haar dochter lag vanaf haar vijfde jaar regelmatig in het ziekenhuis onder andere in verband met botbreuken en eetproblemen. Op haar dertiende werd ze in een tehuis geplaatst en verwisselde ze in vier jaar tijd elf verschillende verblijfplaatsen met een leven op straat. In die tijd woonde ze ook nog even bij haar vader. Zij kreeg al snel ruzie met haar stiefmoeder. Op de poging van haar vader om door praten haar gedrag te veranderen, reageerde ze niet op de gewenste manier. Toen weigerde de vader nog één woord met zijn dochter te wisselen en werd Belinda weer op straat gezet.

Clinton - een Antilliaanse jongen van zestien - beroofde iemand onder bedreiging van een mes [J-An-16/92BB]. Het slachtoffer stierf. Vóór dit delict was hij vaker met de politie in aanraking geweest wegens delicten al dan niet met geweld, meestal in vereniging. Toen hij nog op Curaçao woonde, werkte zijn alleenstaande moeder dag en nacht om genoeg geld te verdienen voor haar negen kinderen. Op tienjarige leeftijd werd Clinton in een tehuis geplaatst. Volgens het dossier werd hij op twaalfjarige leeftijd door zijn moeder in Nederland 'gedumpt', omdat ze niet wilde dat Clinton net als zijn vader verslaafd zou raken aan de drugs. In Nederland had Clinton vervolgens geen vaste woon- of verblijfplaats met uitzondering van een verblijf van ruim een jaar in een rijksinrichting. Hij ging van de ene halfzus naar de andere, en vervolgens van de ene halfbroer naar de andere. Volgens Clinton hadden zij meer interesse in de kinderbijslag dan in hem. Na het opleggen van de BB-maatregel wist de jongen te ontvluchten. Na meer dan een jaar voortvluchtig te zijn geweest, en vele politiecontacten en dito septs later, kreeg hij in verband met een roofoverval en afpersing met geweld opnieuw BB opgelegd. In dat arrondissement was niet bekend dat Clinton al onder deze maatregel stond. In de rijksinrichtingen die volgden, bedreigde de jongen regelmatig zijn groepsgenoten en het personeel en wist hij opnieuw te ontvluchten. Anno 1995 werd zijn 'behandelmotivatie' iets beter, toen hij - in weer een andere justitiële inrichting - verliefd werd op zijn creatief therapeute.

Gewelddadige jongeren toonden zich in de rapporten en de autoanamneses afgenomen in de inrichtingen vergeleken met de pupillen die zich niet schuldig zouden hebben gemaakt aan geweldsdelicten, in ernstiger mate verwaarloosd, ongewenst, alleen en in de steek gelaten. Door allerlei oorzaken hadden hun ouders geen tijd en aandacht om hun de nodige vaardigheden en geweldsbeheersing te leren. De jongeren die geweld gebruikten vertoonden niet alleen een achterstand in agressiebeheersing, maar ook grote ontwikkelings- en leerachterstanden. Zij hadden een gebrekkige gewetens- en emotionele ontwikkeling, geen schuldgevoelens en een gering

vermogen om zich in anderen/slachtoffers in te leven. Dit gold voor zowel allochtone als autochtone geweldsdelinquenten.

5. Hiërarchie en gelijkheid. De ouder-kind relatie volgens de kindbescherming

De dossiers bevatten de oordelen van kindbeschermers over de betrokken gezinnen. Welke visies op de ouder-kind relatie blijken hieruit en hoe zijn deze veranderd?

Uit het dossiermateriaal bleek dat de gebreken in het ouderlijke toezicht in de ogen van kindbeschermers fluctueerden in de loop der tijd. Een gebrekkig toezicht en controle op de kinderen werd in ruim 30% van de dossiers uit de jaren zestig en ruim 30% van de recente dossiers geassocieerd met het ontstaan van afwijkend gedrag bij kinderen, en vooral met het ontstaan van delinquent gedrag. In de jaren-zeventig-dossiers werd deze relatie nauwelijks gelegd (6%). Jeugdcriminaliteit werd hierin juist geïnterpreteerd als een gevolg van het gebruik van te veel dwang in de opvoeding.

In de dossiers uit de jaren zestig waarin sprake was van jeugdig delinquent gedrag gaven de ouders volgens de betrokken kindbeschermers niet alleen te zwakke leiding maar ook te weinig positieve leiding. Bij te weinig positieve leiding ging het om verwaarlozende, agressieve en mishandelende ouders. Beide categorieën ouders konden in de ogen van de kindbeschermers hun kinderen niet aan. Ook een te egalitaire verhouding tussen ouders en kinderen werd afgewezen. Dit werd gezien als een bewijs van zwakte. André bijvoorbeeld kreeg slechts een minimum aan leiding. Zijn vader had last van 'een autoriteitsangst' en zijn moeder had 'een grote affectbehoefte', aldus het rapport: 'De opvoeding der kinderen was wennend en overbezorgd en daardoor zwak' [J-N1-15/63c]. Kindbeschermers waren van mening dat kinderen stevig aangepakt moesten worden, niet alleen jongens, maar ook meisjes. Zo had de 14-jarige Sientje een gouden ring gestolen van de moeder van haar vriendin. Sientje's moeder zocht de oorzaak in haar dochter's minderwaardigheidsgevoelens als gevolg van de diverse scholen die Sientje bezocht had en die of te moeilijk waren of leraren hadden door wie het meisje werd achtergesteld. De raadsrapportrice daarentegen was van mening dat de moeder door haar 'slappe houding' in het geheel geen leiding aan Sientje had gegeven. Het resultaat was een dochter - 'een dweil van een meid' - die precies deed waar zij zelf zin in had. Een strafrechtelijke ondertoezichtstelling en uithuisplaatsing werden dringend noodzakelijk geacht, wilde 'er nog iets positiefs uit dit meisje groeien'. Bij kinderen die thuis mochten blijven wonen gedurende

de maatregel was controle eveneens de remedie: 'Stiefmoeder is er nu wel van overtuigd dat ze als een politieagente al Tineke's gangen dient na te gaan' [M-NI-16/66s]. 'Verwennende' ouders werden gezien als een risicofactor voor de ontwikkeling van de beheersing van misdadige impulsen bij de kinderen.

In de jaren zeventig daarentegen werd jeugdcriminaliteit als een reactie op te starre, strenge of te dwingende ouders gezien. Deze ouders zouden volgens de dossiers moeite hebben om in te zien dat hun kinderen op zoek zijn naar 'een stuk' zelfstandigheid. Grensoverschrijdend gedrag zagen gezinsvoogden en raadsmaatschappelijk werkers als pogingen van adolescenten om aan de druk van thuis te ontsnappen. Zij probeerden ouders in te laten zien dat adolescenten hun eigen weg in het leven moeten vinden en 'geen onmondige kinderen zijn die klakkeloos alles overnemen' [J-NI-17/73c]. Ongelijke machtsverhoudingen tussen ouders en kinderen werden als minder geschikt voor de jeugdige ontwikkeling gezien.

In de dossiers uit de jaren tachtig en negentig ging het zowel om gezinnen waarin de ouders te dominant werden bevonden als gezinnen waarin de ouders te zwak leken. In beide situaties hadden de ouders - indien aanwezig - weinig invloed op het delictgedrag van hun (adolescente) kinderen. Dit keurden kinderbeschermers af. Delinquente jongeren onttrokken zich zowel aan te streng als aan te zwak ouderlijk gezag. Hierdoor ontstond volgens de rapporteurs in vrijwel al die gezinnen een gezagsvacuüm of omgekeerde hiërarchie in de ouder-kind relatie. 'Moeder heeft geen vat op haar zoon', 'Vader heeft ondanks zijn strenge aanpak geen vat op de jongen', 'Tessa is moeder volledig de baas', 'Kind zit op ouder-nivo, ouder zit op kind-nivo'. Dergelijke opmerkingen staan in vrijwel alle 'criminaliteitsdossiers' uit de jaren tachtig en negentig. De kinderen hadden in de ogen van de betrokken kinderbeschermers meer macht over de ouders dan andersom. Zo was Marcel sinds twee jaar een steeds grotere last voor zijn moeder geworden [J-NI-16/90c]. Hij spijbelde veel, lag de hele dag op bed televisie te kijken en kwam regelmatig met de politie in aanraking vanwege diefstal. Hij zou thuis ook regelmatig geld stelen, zijn moeder met een mes bedreigen en stenen tegen de ruiten gooien. Moeder was bang voor haar zoon en meldde zich bij de Raad voor de Kinderbescherming. Het doel van de kinderbescherming leek vaker dan voorheen de bescherming van de ouders tegen de terreur van het kind. Ook meisjes intimideerden hun ouders. Als Louise's moeder bij voorbeeld niet toegaf aan de eisen van haar 16-jarige dochter dan kwam het wel voor dat Louise een deur intrapte, een telefoon vernielde, een ruit insloeg of haar vrienden vroeg om haar moeder met geweld te dwingen [M-NI-16/89c]. Ten einde raad wend-

de ook deze moeder zich tot de hulpverlening. Gedurende de gezinsvoogdijperiode rees het vermoeden dat Louise cocaïne gebruikte.

Directe dwang 'van bovenaf' uitoefenen op de jongeren werd in de dossiers uit de jaren zeventig, tachtig en negentig problematisch gevonden. Ouders moesten de mening van hun kind respecteren. De positie van jongeren behoorde duidelijk sterker te zijn dan in de jaren zestig, al dan niet met behulp van de kindbescherming of jeugdhulpverlening. Maar ook aan de macht van het kind moest paal en perk worden gesteld: de justitiële kindbescherming leek in de jaren tachtig en negentig vaker dan in de jaren zestig en zeventig op ouderbescherming.

6. Kinderbeschermers en cliënten: van 'bevel'.....

Door de invoering van het kindbeschermingsrecht werd de macht van ouders over hun kinderen in de loop van deze eeuw beperkt. Ouders hebben steeds meer rekening moeten houden met hun kinderen. Een vergelijkbare ontwikkeling zien we terug in de verhouding tussen kindbeschermers en hun cliënten. In samenhang hiermee leken gezinsvoogden en tehuismedewerkers er steeds minder in te slagen om de socialisatie van delinquente jongeren te corrigeren en hen de nodige zelfdiscipline aan te leren.

In de jaren-zestig-dossiers werd de mening van de jongeren en van de ouders wel geregistreerd, maar duidelijk als minderwaardig gezien. Ouders voelden zich vaak zwak staan tegenover de kindbescherming. Zij beleefden de ondertoezichtstelling met uithuisplaatsing als een beëindiging van het ouderlijk gezag. Eén vader schreef expliciet in een van zijn brieven aan de kinderrechter het gevoel te hebben alsof 'ik helemaal mijn vaderschap of te wel mijn gezag ontnomen ben'. Jeugdcriminaliteit, ook dat wat wij nu onschuldig baldadig gedrag zouden noemen, diende volgens kindbeschermers keihard de kop ingedrukt te worden. Daar leken veel betrokken ouders het aanvankelijk wel mee eens te zijn, maar 'de straf' moest volgens hen geen jarenlang durende geschiedenis worden.

In de jaren zestig hielden de kindbeschermers weinig rekening met de gemoedstoestand van de pupillen. Rein spijbelde regelmatig van school en had bromfietsgereedschap, benzine en een fiets gestolen [J-NI-15/65c]. Daarom werd hij ruim een maand in voorarrest in een Huis van Bewaring opgesloten, en vervolgens meer dan twee jaar in een observatiehuis en twee andere inrichtingen geplaatst. Toen Rein en zijn vader smeekbrieven schreven aan de kinderrechter, het ministerie van justitie en de koningin om de jongen vrij te laten, verlengden de justitiële autoriteiten de maatregelen. Rein schreef vanuit de inrichting: 'Ik zit al een poos vast. Ik wil

ook eens vrij man worden. het gaat me vervelen altijd opgesloten te zitten. Ik wacht nog 3 maanden anders ga ik gek doen'. De kinderrechter was echter van mening dat Rein het goed maakte in de inrichting en aan het werk was. Hij sprak daarom een verlenging van de maatregelen uit.

De mening van de cliënten - over het gekozen tehuis, de uithuisplaatsing, maatregelduur of het toestaan van weekendverlof - was van weinig invloed op de beslissingen. Het ingrijpen door de kinderbescherming werd in de oude dossiers als onvermijdelijk of 'het verdiende loon' van de jongere beschouwd. Deze mening werd in bredere kring gedeeld. Raadsmedewerkers en gezinsvoogden zochten en vonden veel ondersteuning bij hun beslissingen. Derden bij wie informatie ingewonnen werd - onderwijzers, politie-agenten, de gemeentelijke dienst voor sociale zaken, werkgevers, huisartsen, burens, geestelijken - leken veelal dezelfde mening toegedaan te zijn als de kinderbeschermers over de gezinnen, de kinderen en over de noodzaak van ingrijpen en de uithuisplaatsing. Anders dan in de recente dossiers werden kinderen die wegliepen uit een tehuis vrij snel opgepakt en teruggeplaatst of overgeplaatst naar een inrichting met minder bewegingsvrijheid. De pupillen moesten zich aanpassen, goedschiks of kwaadschiks.

.....naar 'onderhandeling'

Tegenwoordig zijn de verhoudingen tussen kinderbeschermers en hun cliënten anders. Er wordt meer begrip getoond en rekening gehouden met de meningen van de cliënten. Vanzelfsprekend houdt deze ontwikkeling verband met het vanaf het einde van de jaren zeventig geldende inzage-recht van de betrokkenen. Het onderzoek van de Raad voor de Kinderbescherming diende voortaan met de grootst mogelijke openheid te geschieden. De rapportages behoren met de ouders en kinderen besproken te worden en kunnen door hen worden ingezien.

In de recentere dossiers probeerden kinderbeschermers steeds vaker de problemen en hun achtergronden bespreekbaar te maken, om vervolgens samen met de cliënten naar oplossingen te zoeken. Als een cliënt bezwaar maakte tegen de begeleiding was dit van invloed op de interventie. Het gelijker worden van de verhoudingen tussen kinderbeschermers en pupillen, een overgang van bevelsstructuur naar onderhandelingsvorm, betekende niet alleen voor de jongeren een bevrijding, maar ook voor de maatschappelijk werkers. Het praten met de pupillen leek veel gemakkelijker. In de jaren-zestig-rapportages van de gesprekken tussen de jongeren en de medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming en de gezinsvoogdij werden jongeren beschreven als 'stil', 'rustig', 'verlegen', 'onverschillig' of 'zei niet veel'. Moeizaam verlopende gesprekken met jongeren die niets

durfden of mochten zeggen, waren in de jaren tachtig en negentig verleden tijd, getuige de volgende voorbeelden. Stanley kon zich verbaal goed uiten, aldus de raadsrapporteur. In sociaal opzicht werd hij actief genoemd 'hetgeen in het bijschuiven van een stoel, het inschenken van koffie tot uitdrukking kwam'. 'Spontaniteit' werd hoog gewaardeerd, maar het was moeilijk om het gedrag in de gewenste banen te leiden: 'Sylvie is in het contact met mij een vriendelijk, spontaan meisje. Er is goed met haar te praten en ze maakt de indruk zich goed op het gesprek te kunnen concentreren. Na het gesprek echter wordt uit haar eigen reacties of uit reacties van moeder of het gastgezin soms duidelijk, dat ze weinig of niets met het besprokene doet en op haar eigen manier doorgaat'. Sylvie was niet de enige. De meeste jongeren deden weinig tot niets met hetgeen besproken en afgesproken was.

In de jaren tachtig en negentig ging de ondertoezichtstelling in geval van veelvuldig gepleegde vermogensdelicten minder vanzelfsprekend gepaard met een tehuisplaatsing. De beslissing hiertoe was, naar het zich liet aanzien, afhankelijk van de mening van de pupillen, ook als ze het zelf niet goed wisten: 'Wil toch liever niet uit huis in verband met zijn bokscarrière. Hij ziet wel in dat de continuïteit van zijn opleiding gewaarborgd is bij uithuisplaatsing. Eventueel wil hij drie maanden uit huis'.

Kinderbeschermers konden hun mening niet doorvoeren zonder de medewerking van pupillen of ouders. Wat in de jaren zestig nog vanzelfsprekend leek - de wil van de kindbescherming is wet - daarover moest in de jaren tachtig en negentig onderhandeld worden. Deze invloedswinst van de cliëntèle maakte het kindbeschermingswerk niet gemakkelijker. Gezinsvoogden 'zeulden' achter hun pupillen aan, op zoek naar contact:

Nauwelijks contact geweest. Het contact leek op gang te komen in de tijd dat R. zijn tuchtschoolstraf uitzat, maar al spoedig daarna liet hij het afweten. Gezien het feit dat mijn voorganger soortgelijke ervaringen had, denk ik dat het weinig zin heeft om de OTS te verlengen.

Sommige pupillen hadden geen zin om 'tegen een vreemde te kletsen'. En als cliënten zich onttrokken aan het gezag van de kindbescherming, dan viel er vanzelfsprekend weinig te onderhandelen:

Begin januari was Sylvie zonder mijn medeweten en tegen de gemaakte toekomstplannen bij haar moeder gaan wonen. Zowel Sylvie als moeder waren van mening dat het wonen daar een kans van slagen zou hebben. Ik heb haar toen geconfronteerd met de lijn die voor de hulpverlening was uitgezet en mijn twijfels geuit of de relatie tussen Sylvie en haar moeder lang stand zou houden. In februari was Sylvie zonder overleg weer teruggegaan naar haar tante. Opnieuw pro-

beerde ik inhoud te geven aan de eerste twee geformuleerde doelstellingen om contact met Sylvie te krijgen. Verschillende pogingen heb ik daartoe ondernomen. Verscheidene keren stond ik voor een gesloten deur ook al was er vooraf een afspraak gemaakt. Ook brieven bleven onbeantwoord. Graag had ik met Sylvie willen overleggen welk advies ik aan de Kinderrechter zou moeten geven met betrekking tot het voortzetten of beëindigen van de hulpverlening.

De jongeren wilden niet altijd de steun die de kinderbeschermers hen wilden geven. En directe dwang was niet langer een vanzelfsprekend onderdeel van de werkwijze van de kinderbescherming. In een telefoonnotitie uit 1990 over Tilly, een vijftienjarig agressief uithuisgeplaatst meisje dat van tehuis naar tehuis en van adres naar adres zwierf, en haar voormalige pleegouders steeds lastig viel, stond dat de kinderrechter tegen de gezinsvoogd zou hebben gezegd dat ze nauwelijks maatregelen had als kinderen hun (pleeg)ouders blijven lastig vallen. Het meisje had al zes tehuizen achter de rug en was overal weggelopen. Een andere gezinsvoogd probeerde een jongen in de gewenste richting te dirigeren door - in samenwerking met de kinderrechter - zijn pleeggeldvergoeding in te houden (zelfstandig wonende jongeren krijgen die zelf). De jongen ging naar de sociale dienst en regelde zonder tussenkomst van de kinderrechter een uitkering. Gebrek aan motivatie kon een reden zijn voor beëindiging van de hulp. Ongemotiveerde cliënten zijn niet te helpen, werd de verklaring, en directe dwang zou contraproductief werken. Vriendelijkheid, een vertrouwensbasis en overtuigingskracht moesten het cliëntsysteem 'open voor hulp' of in ieder geval 'bewerkbaar' maken. Cliënten motiveren voor hulp werd één van de belangrijkste werkdoelen van de gezinsvoogdij en de residentiële hulpverlening. Door het machtsverlies van de kinderbeschermers werden hun oordelen en aanpak navenant milder. Een gezinsvoogdijverslag uit 1986: 'Jorden had niet het voornemen om die 1200 gulden weg te nemen. Hij is alleen op zeer onverantwoorde manier in de gelegenheid gesteld om zo iets te doen'.

Het gedrag van allochtone jongens werd op een vergelijkbare wijze beoordeeld. De gezinsvoogd van Sidel, een jongen van Marokkaanse afkomst, schreef in het voorjaar van 1988: 'Het gaat goed met Sidel. Behoudens een proces-verbaal van delicten uit de maanden maart en september 1987 (vernietiging in een trein en inbraak/diefstal uit auto's in vereniging) is mij niets meer bekend' [J-Ma-15/86c]. Hij adviseerde beëindiging van de ondertoezichtstelling.

Een te harde aanpak zou preventie van erger, van meer problemen tegenwerken. Te veel 'straf' kon er bij voorbeeld toe leiden dat criminele jongeren vaker delicten zouden plegen. Zo adviseerde de directeur van een

rijksinrichting na het persoonlijkheidsonderzoek bij Sidel, die daar verbleef onder andere vanwege zware mishandeling c.q. poging tot doodslag, de jongen thuis te plaatsen:

Men zal moeten doorgaan met zijn ontwikkeling tot meer weerbaarheid in het contact met anderen te ondersteunen. Dat zou in internaatverband kunnen, ware het niet dat Sidel volstrekt niet is gemotiveerd voor wonen in een tehuis. Hem daartoe dwingen, zou grote weerstanden oproepen bij Sidel en bij de ouders en dan bestaat het gevaar dat hij 'de kop in de wind zal gooien' [J-Ma-15/86c].

Als een pupil in de jaren tachtig uitdrukkelijk tegen uithuisplaatsing was dan lieten kinderbeschermers zich leiden door de mening van de jongere. Zo werd Henk in 1991 vanwege door hem gepleegde vermogensdelicten door de politie bij de Raad aangemeld [J-NI-15/91c]. Zijn ouders maakten op de maatschappelijk werker van de Raad een zachteardige, maar machteloze indruk:

Ze zeggen met betrekking tot Henk alles geprobeerd te hebben, maar niets heeft geholpen. Ze zijn begripvol geweest, streng, hebben hem van alles beloofd enzo voorts. Ze zijn nu in het stadium gekomen dat ze niet meer op hem reageren en vrijwel alles gelaten over zich heen laten komen. In hun beleving nemen de vloek- en scheldpartijen en het negatieve gedrag van Henk alleen maar toe. Hij komt voornamelijk thuis om te eten, te drinken en te slapen en om zich op hen af te reageren.

Henk werd onder toezicht gesteld. De gezinsvoogd adviseerde plaatsing in een vakinternaat. Henk wilde echter niets, ook geen afspraken met de gezinsvoogd. Hij pleegde opnieuw auto-inbraken en werd drie maanden in een gesloten inrichting geplaatst: 'Henk was heel verontwaardigd dat hij voor zijn daad in de jeugdgevangenis was gezet. Bovendien, zo vond hij, had hij geen enkele auto beschadigd en de portieren door middel van een strip "keurig" open weten te krijgen'.

In de inrichting werd een persoonlijkheidsonderzoek gedaan. Op grond daarvan adviseerde de onderzoeker ook om Henk naar een vakinternaat te sturen. Helaas was Henk daar zelf nog steeds niet voor gemotiveerd. Zijn ouders waren evenmin van zin om hun zoon in die richting te motiveren: 'Als Henk het zelf niet ziet zitten heeft het geen enkele zin om hem daar naartoe te sturen. Hij loopt dan toch weg'. Bovendien had Henk zijn ouders al diverse keren bedreigd hen wat aan te zullen doen als zij hem in een internaat zouden stoppen. De plaatsing ging niet door en de gezinsvoogd adviseerde beëindiging van de ondertoezichtstelling.

Anders dan in de jaren zestig was de instemming en medewerking van de ouders alleen, dus zonder die van de jongere zelf, in de praktijk van de jaren tachtig onvoldoende om de begeleiding of behandeling ook daadwerkelijk gestalte te kunnen geven, óók bij de strafrechtelijke maatregelen. Toen in een geval van vermogenscriminaliteit met geweld de jeugdige dader zich verzette tegen de ondertoezichtstelling omdat hij naar eigen zeggen het slecht zou kunnen verdragen als mensen hem commanderen, werd de maatregel in een strafrechtelijk kader opgelegd [J-Su-16/86s]. Zijn ouders waren aanvankelijk zeer meewerkend. Zij verwachtten dat de aanstelling van de gezinsvoogd recidive van de vermogens- en geweldsdelicten door hun zoon Mitra kon voorkomen. Na een maand tuchtschoolstraf kwam Mitra thuis, wilde niet meer naar school en kon geen werk krijgen. Hij liep weg van huis en regelde zelf een uitkering. De jongen zag niet veel in de ondertoezichtstelling en wilde geen afspraken met de gezinsvoogd. De (stief)ouders begrepen niet dat de gezinsvoogd niks kon doen om het proces te keren. Omdat de begeleiding niet het gewenste resultaat had, kwamen de ouders, net als de pupil, hun afspraken met de gezinsvoogd niet meer na.

Opvolging van de wensen en verlangens van de jongeren werd een voorwaarde voor een vertrouwensrelatie tussen kinderbeschermers en pupil, en daarmee een voorwaarde voor hulpverlening. Vrijwel alle jeugdige delinquenten in de recente dossiers, ongeacht hun etniciteit, onttrokken zich echter niet alleen aan het ouderlijk toezicht, indien dat aanwezig was, maar ook aan het toezicht van gezinsvoogden en van de medewerkers in open en gesloten inrichtingen. Hierdoor kreeg de kinderbescherming nauwelijks de kans om hun gedrag te corrigeren. Dit was niet bevorderlijk voor het terugdringen van hun criminaliteit. De recidive-kans was vooral groot in de periode direct na het weglopen uit een inrichting.

De beschrijvingen van, en de reactie op het gedrag van de jongeren uit verschillende etnische groepen van de kant van justitie laten zien dat hun wetsovertredend gedrag minder hard werd aangepakt, terwijl het delictgedrag van de jongeren ernstiger van aard werd. Ook bij meisjes was dat het geval, hoewel zij in de jaren zeventig, tachtig en negentig zelden wegens strafbare feiten met een maatregel van kinderbescherming werden geconfronteerd. Bij Diana bij voorbeeld, die in 1985 een reeks winkeldiefstallen had gepleegd, adviseerde de raadsmedewerker een ondertoezichtstelling af te wijzen. 'Zij zal zichzelf inzetten om recidive te voorkomen', verwachtte hij. In de jaren zestig werd een meisje nog jarenlang uit huis geplaatst als zij, zoals Wijntje, een keer wat geld had gestolen van haar familie.

Tegenwoordig hebben jongeren een centrale positie bij de beslissingen met betrekking tot het opleggen en de uitvoering van de maatregelen. Dit gaat ten koste van een daadkrachtig optreden van de justitiële kinderbescherming in gevallen van jeugdcriminaliteit.

7. Conclusie

Kinderbeschermers grepen in de recente periode minder hard in dan in de jaren zestig. Uit de recente dossiers bleek de externe controle op het gedrag van de jongeren sterk verminderd. Zwaardere vermogensdelicten en meer geweld en agressie werden door politie en justitie minder hard aangepakt. Hun begrip voor de achtergronden van de daders en de delicten droeg er toe bij dat overtredingen van de normen door jongeren minder streng werden bestraft. Kinderbeschermers waren van mening dat kinderen uit eigen overtuiging mee moesten werken aan de uitvoering van de maatregelen, anders zouden zij niet het gewenste effect hebben. Tussen ouders en kinderen leek er vaker sprake te zijn van rolomkering of een gezagsvacuüm. Uit recent onderzoek van Nijboer (1996) blijkt dat - afhankelijk van de leeftijd van de delictplegers - slechts drie tot acht procent van de jongens als reactie op hun delinquente gedrag straf kreeg van de ouders. Formele reacties van de kant van politie en justitie waren nog zeldzamer, aldus Nijboer.

De veranderingen in de verhouding tussen kinderbeschermers, ouders en kinderen hingen samen met een vermindering van de machtsverschillen tussen de groepen. Kinderbeschermers wilden steeds minder straffen en steeds meer helpen. Zij besteedden veel aandacht aan de wensen en verlangens van de cliënten: ouders en kinderen. De maatregelen konden alleen worden opgelegd in overleg met de cliënten en vooral de adolescente kinderen moesten overtuigd zijn van de noodzaak van de interventie. De pupillen konden zich gemakkelijk onttrekken aan de invloed van de kinderbescherming. Onderhandelen en afspraken maken werd hierdoor soms erg moeilijk. Als in de jaren tachtig en negentig de relatie met de kinderbescherming niet in overeenstemming was met de wensen en verlangens van de adolescente pupillen, dan hield deze geen stand. Deze gegevens sluiten aan bij onderzoeksresultaten van het Ministerie van Justitie en de Rijksuniversiteit Leiden. Hieruit blijkt dat de belangrijkste reden voor het mislukken van plaatsingen in open en gesloten jeugdinstellingen vooral te maken heeft met het beleid van de tehuizen en het gedrag van de jongere, dat wil zeggen het niet opnemen of wegsturen vanwege zijn gebrek aan motivatie of ander 'moeilijk' gedrag, het wegllopen van jongeren zelf of

het niet verschijnen op de dag van de opname (Van der Laan e.a. 1992; Knorth & Dubbeldam 1994).

Het is twijfelachtig of de recente stijging in het aantal interventies door de justitiële kindbescherming betekent dat justitiewerkers tegenwoordig minder 'kindergericht' zouden zijn dan voorheen (Junger-Tas 1988). Onderhavig onderzoek laat juist de tendens zien dat kindbeschermers in de jaren tachtig en negentig minder snel en minder 'hard' ingrijpen dan vroeger. Het laat een toegenomen tolerantie zien ten aanzien van winkeldiefstal, inbreken en gewelddadig gedrag door zowel autochtone Nederlandse als allochtone jongeren. Maar terwijl kindbeschermers en ouders meer consideratie toonden voor de jongeren, veranderde het gedrag van sommige pupillen in de tegenovergestelde richting. De afname van externe dwang ging niet samen met een grotere mate van zelfcontrole bij jongeren maar met een toegenomen ernst van hun vermogenscriminaliteit en hun gebruik van heviger vormen van geweld. Vooral bij de allochtone jongens in de steekproef uit de recente jaren viel het gewelddadige karakter van hun gedrag op.

Zowel allochtone als autochtone geweldplegers leken het beste getypeerd te kunnen worden als 'in de steek gelaten' jongeren in hopeloze situaties (Bruinsma 1995). Hun opvoeding was voor een groot deel aan het toeval overgelaten. Bij zo'n jeugd ontbreekt de opvoeding die tot zelfcontrole kan leiden, die nodig is in de Nederlandse samenleving van vandaag de dag. In vergelijking met de jaren zestig worden tegenwoordig hogere eisen aan hun zelfcontrole gesteld: wapenbezit onder jongeren is toegenomen en meer vanzelfsprekend geworden (Nijboer & Timmerman 1992, Oskam e.a. 1994), de toegang tot de beschikbare banen vereist meer onderwijs, de sociale controle is afgenomen. Hierdoor vallen hun ontwikkelingsachterstanden, gebrek aan zelfbeheersing en zelfdiscipline sterker op dan enkele decennia geleden. De dossiers lieten zien hoe dit kon leiden tot de verdere ontwikkeling van een manier van leven die niet is afgestemd op de reguliere onderwijs- en arbeidsmarkt.

Deze bevindingen vragen om een nadere beschouwing van de figuratie-sociologische noties in relatie tot hedendaagse ontwikkelingen in het gedrag van de 'minder machtigen' in gelijker wordende machtsrelaties, zoals die tussen volwassenen en jongeren, ouders en kinderen, mannen en vrouwen, autochtonen en allochtonen. De these van De Swaan (1982) over de overgang van een bevels- naar een onderhandelingshuishouding, wijst op een ontwikkeling waarbij de machtsbalans tussen groepen mensen evenwichtiger wordt en waarbij de verwachtingen die zij van elkaar hebben

minder op externe controle en sterker op zelfcontrole gebaseerd zijn. In deze studie leek dit laatste inderdaad op te gaan voor de houding van volwassenen (kinderbeschermers, ouders) ten opzichte van de jongeren. Maar de jongeren zelf bleken de verwachte zelfcontrole vaak niet op te kunnen brengen. De toegenomen ernst van vermogenscriminaliteit en het gebruik van heviger vormen van geweld wijzen er op dat jongeren vaak niet aan die eisen konden voldoen. Dit vraagt om nader onderzoek naar de omstandigheden waaronder zelfcontrole tot stand komt. Een verklarende veronderstelling is dat door de verzwakking van de externe controle voor veel jongeren de verleiding om het verkeerde pad op te gaan groter is geworden (Kapteyn 1985), omdat stabiele vormen van zelfbeheersing en gewetensvorming alleen ontstaan als zij worden ondersteund door de druk en controle van andere mensen - door 'Fremdzwang' (Elias 1982 [1939]). De toename van crimineel en problematisch gedrag zou, zo leren de onderzochte dossiers, samenhangen met een versoepeling van de aanpak door politie en justitie, met verschuivingen in de relaties tussen volwassenen en jongeren, en met de veranderende positie van allochtone jongens en jongeren uit de lagere sociale milieus op de arbeidsmarkt en in het gezin.

De beschreven veranderingen van de jeugdcriminaliteit zijn tevens relevant voor de gangbare criminologische theorieën, zoals die van Hirschi. Deze theorieën besteden weinig aandacht aan ontwikkelingen van de criminaliteit over langere termijn (Franke 1985) en aan het gegeven dat de eisen van zelfcontrole veranderen naar tijd en plaats.

Kennis van sociale ontwikkelingen die samenhangen met veranderingen in de aard van delictgedrag is ook van belang voor de verdere ontwikkeling van het jeugd- en justitiebeleid. Zij kan bij voorbeeld licht werpen op de de vraag naar het effect van interventies door de politie en de justitiële kinderscherming op het gedrag van jeugdige wetsovertreders.

Noten

* Met dank aan Ali de Regt en Bernard Kruihof.

1. Naast de genoemde maatregelen bestaan er ook nog enkele voorlopige civielrechtelijke maatregelen, die de kinderrechter (op advies van de Raad voor de Kinderbescherming) kan treffen bij crisissituaties. Deze kunnen op zeer korte termijn worden opgelegd, binnen een dag of twee dagen na de melding bij

de Raad bijvoorbeeld.

2. In 1988 is de meerderjarigheidsgrens verlaagd van 21 naar 18 jaar. Daarom zijn de cijfers over de periode 1980-1995 gecorrigeerd voor leeftijd.

3. Dit gegeven is, net als de gegevens van het Ministerie van Justitie, gebaseerd op het geboorteland van de ouders, niet op de nationaliteit van de pupillen. Van de totale bevolking in de gemeente Dor-

drecht heeft 7% een niet-Nederlandse nationaliteit (Bureau voor Onderzoek en Statistiek van de gemeente Dordrecht juni 1996). Surinamers, Antillianen en andere migranten die de Nederlandse nationaliteit hebben, worden hier in de categorie Nederlanders geplaatst. Ondanks deze beperking in de definitie van allochtoon kan men in Dordrecht spreken van een oververtegenwoordiging van allochtonen in de justitiële kindbescherming. Maar ook hier is deze oververtegenwoordiging aanzienlijk minder indien men controleert voor sociaal-economisch milieu. Zo bestaat het cliëntenbestand van de Dordtse Sociale Dienst tegenwoordig voor 17% uit cliënten met een niet-Nederlandse nationaliteit (vrijwel alle Surinamers en Antillianen niet meegerekend) en heeft 23% van de werklozen een niet-Nederlandse nationaliteit (Bureau voor Onderzoek en Statistiek van de gemeente Dordrecht, juli 1996). Indien men het begrip allochtoon baseert op het geboorteland van de ouders en niet alleen op nationaliteit, dan zullen de laatstgenoemde percentages groter zijn.

4. Sommige zaken in mijn dossiers waren overgenomen van kindbeschermingsinstanties uit andere arrondissementen. Deze verslagen vond ik zeer vergelijkbaar met de rapporten geschreven door Dordtse functionarissen. Toen ik in de archieven in Den Haag zat, heb ik van de gelegenheid gebruik gemaakt om een tiental dossiers te lezen afkomstig uit andere arrondissementen. Ook hierin heb ik geen opvallende verschillen met die uit Dordrecht kunnen ontdekken.

5. Uit het nummer blijkt de sekse, de etniciteit en de leeftijd van de pupil ten tijde van het onderzoek door de Raad voor de Kinderbescherming; het jaar waarin de maatregel werd opgelegd en het soort maatregel. J=jongen, M=meisje; Nl=Nederlands, Su=Surinaams, In=Indonesisch, Ma=Marokkaans, Tu=Turks, It=Italiaans; 65=1965; 82=1982 enzovoorts; c=civielrechtelijke ondertoezichtstelling, s=strafrechtelijke ondertoezichtstelling, o=onthefing of ontzetting van de ouders uit de ouderlijke macht of voogdij, tbr=jeugd-terbeschikkingstelling en BB verwijst naar de strafrechtelijke maatregel van plaatsing in een inrichting voor buitengewone behandeling. A betekent dat een maatregel is afgewezen.

Literatuur

- Beke, B. & W. Kleiman, *Jongeren en geweldscriminaliteit. Een nadere analyse van de 'harde kern'*. Stafafdeling Informatievoorziening, Directie Criminaliteitspreventie, Ministerie van Justitie, Den Haag 1992.
- Blok, A., Zinloos en zinvol geweld. In: H. Franke, N. Wilterdink & C. Brinkgreve (red.) *Alledaags en ongewoon geweld*. Themanummer van het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, nummer 3, jaargang 18, 1991. Blz. 189-208.
- Boendermaker, L., *Jongeren in justitiële behandelinrichtingen*. Ministerie van Justitie, WODC, Den Haag 1995.
- Bouw, C., Misdadige meisjes. *Tijdschrift voor Criminologie*, jaargang 37, nummer 2, 1995. Blz. 124-138.
- Bovenkerk, F., Criminaliteit van Marokkaanse jongens. In: F. Bovenkerk, *Hedendaags kwaad*. Criminologische opstellen. Amsterdam 1992. Blz. 83-121.

- Bovenkerk, F., Een misdadige tweede generatie immigranten? Verklaringen voor de omvang, aard en oorzaken van jeugdcriminaliteit in verschillende etnische groepen. *Jeugd en Samenleving*, nummer 7/8, juli/augustus 1994. Blz. 387-405.
- Bovenkerk, F., W. de Haan & Y. Yesilgöz, Over selectiviteit gesproken! (Non)discriminatie in opsporingspraktijken van de politie in Nederland. *Tijdschrift voor Criminologie*, nummer 3, 1991. Blz. 309-321.
- Bruinsma, G.J.N., 'Harde' kern of 'in de steek gelaten' jongeren. *Tijdschrift voor Criminologie*, jaargang 37, nummer 2, 1995. Blz. 105.
- Bureau voor Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Dordrecht, *Dordt op z'n droogst*, nr. 21. Dordrecht, juni 1996.
- Bureau voor Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Dordrecht, *Uitkeringsgerechtigden in Dordrecht*. Dordrecht, juli 1996.
- Cicourel, A.V., *The Social Organization of Juvenile Justice*. Wiley 1968.
- Cicourel, A.V., Police Practices and Official Records. In: R. Turner (ed.), *Ethnomethodology*. Harmondsworth 1974. Blz. 85-96.
- Commissie Van Montfrans, *Met de neus op de feiten. Advies aanpak jeugdcriminaliteit*. Ministerie van Justitie, Den Haag 1994.
- Donzelot, J., *The Policing of Families*. London 1979.
- Doreleijers, Th. A. H., *Diagnostiek tussen jeugdstrafrecht en hulpverlening*. Arnhem 1995.
- Elias, N., *Het civilisatieproces. Sociogenetische en psychogenetische onderzoeken*. Deel 1 en 2. Utrecht/Antwerpen 1982 [1939].
- Franke, H., Criminaliteit en bestraffing. In: N. Wilterdink & B. van Heerikhuizen (red.), *Samenlevingen. Een verkenning van het terrein van de sociologie*. Groningen 1985. Blz. 354-388.
- Franke, H., Gewelddiscriminatie in Nederland. In: *Alledaags en ongewoon geweld*. Themanummer van het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 18e jaargang, nummer 3, 1991, blz. 13-47.
- Garfinkel, H., 'Good' Organizational Reasons for 'Bad' Clinical Records. In: R. Turner (ed.), *Ethnomethodology*, Harmondsworth 1974 [1967]. Blz. 109-128.
- Gemert, F. van & E. van der Torre, Berbers in de dope. Cultuur als verklaring voor vormen van criminaliteit. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 23e jaargang, nummer 3, 1996. Blz. 480-504.
- Gordon, L., *Heroes of Their Own Lives. The Politics and History of Family Violence. Boston 1880-1960*. Harmondsworth 1988.
- Gordon, L., Response tot Scott. *Signs*, Summer 1990. Blz. 852-854.
- Haan, W. de & F. Bovenkerk, Moedwil en misverstand. Overschatting en onderschatting van allochtone criminaliteit in Nederland. *Tijdschrift voor Criminologie*, nummer 3, 1993. Blz. 277-301.
- Haan, W. de, & J. Vos, De huilende rover en de schaamteloosheid van de rationele keuzebenadering. *Tijdschrift voor Criminologie*, jaargang 35, nummer 4, 1993. Blz. 351-378.
- Haen-Marshall, I. & F. Bovenkerk, Moord in Amerika. *NRC Handelsblad* 3 maart 1994.
- Hirschi, T., *Causes of Delinquency*. Los Angeles 1969.
- Hulst, H. van, & J. Bos, *Pan I Rêspêt. Criminaliteit van geïmmigreerde Curaçaose jongeren*. Utrecht 1993.

- Jongman, R.W. & P.F. Cats, De ontwikkeling van de jeugdkriminaliteit in Nederland van 1950-1970. *Nederlands Tijdschrift voor Criminologie*, jaargang 16, september 1974.
- Jongman, R.W. & P.F. Cats, Jeugdcriminaliteit in de lift. In: L.A. Gunther-Moor, R. Hauber, R. Landman, J. Nijboer & S. Steenstra (red.), *Grenzen van de jeugd. Achtergronden van de jeugdcriminaliteit*. Utrecht 1981.
- Jongman, R.W. & B. Henkes, Criminaliteit als gevolg van uitstoting uit het arbeidsproces. *Tijdschrift voor Criminologie*, nr. 1, 1982.
- Junger, M., *Delinquency and Ethnicity. An Investigation on Social Factors relating to Delinquency among Moroccan, Turkish, Surinamese and Dutch Boys*. Deventer-Boston 1990.
- Junger, M., Weerwoord. *Tijdschrift voor Criminologie*, nummer 3, 1991. Blz. 322-325.
- Junger, M., & M. Zeilstra, *Deviant gedrag en slachtofferschap onder jongens uit etnische minderheden*. Arnhem 1989.
- Junger-Tas, J., Veranderingen in het gezin en reacties op delinquent gedrag. *Justitiële Verkenningen*, jaargang 14, nummer 8, november 1988. Blz. 7-31.
- Junger-Tas, J., M. Kruissink & P.H. van der Laan, *Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit en de justitiële jeugdbescherming: periode 1980-1990*. Arnhem 1992.
- Junger-Tas, J. & P.H. van der Laan, *Jeugdcriminaliteit 1980-1992*. WODC, Den Haag 1995.
- Kapteyn, P., *In de speeltuin Nederland. Over gezagsveranderingen tussen ouderen en jongeren*. Amsterdam 1985.
- Kapteyn, P., *Winkeldiefstal in Europees perspectief. Een vergelijkend onderzoek in Amsterdam, Zürich en München*. Arnhem 1989
- Kapteyn, P., Misdaadcijfers en het taboe op allochtonen. *De Volkskrant*, zaterdag 9 mei 1992.
- Kapteyn, P., Verontrusting over de vaderlandse moraal. Sociaal en Cultureel Rapport 1992. *Socialisme en Democratie. Maandblad van de Wiardi Beckman Stichting*. Jaargang 50, nr. 3 1993. Blz. 113-118.
- Komen, M., Gehoorzaamheid en zelfcontrole. Ontwikkelingen op het terrein van de justitiële kindbescherming, gezinnen en jeugdcriminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, jaargang 37, nummer 1, 1995. Blz. 22-43.
- Knorth, E.J. & J.W.E. Dubbeldam, *Wie zoekt zal vinden ...? Plaatsing van jongeren in de jeugdhulpverlening*. Utrecht 1994.
- Laan, P.H. van der, Afscheid van het welzijnsmodel; ontwikkelingen in jeugdbescherming en jeugdstrafrecht. *Justitiële Verkenningen*, nummer 2, maart 1990. Blz. 8-43.
- Laan, P.H. van der, C. Verwers & A.A.M. Essers, *Moeilijk plaatsbare jongeren. Een onderzoek naar plaatsingen en pogingen tot plaatsing in tehuizen van OTS-pupillen in de leeftijd van 12 tot 17 jaar*. Arnhem 1992.
- Leuw, Ed., *Criminaliteit en etnische minderheden. Een criminologische analyse*. WODC, Ministerie van Justitie, Den Haag 1997.
- Maliepaard, R., *Achtergronden van deviant gedrag bij allochtone jongeren*. 's-Gravenhage 1985.
- Meijers, R., Jongeren en geweldscriminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, jaargang 37, nummer 2, 1995. Blz. 153-166.

- Ministerie van Justitie, Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering, *Jaarboek 1996*. Den Haag 1997a.
- Ministerie van Justitie, *Kinderen en criminaliteit. Verkennende studie naar de aard, omvang en aanpak van crimineel gedrag bij kinderen jonger dan twaalf jaar*. Directie Preventie, Jeugd en Sanctiebeleid, Den Haag februari 1997b.
- Mooij, T., *Leerlinggeweld in het voortgezet onderwijs. Sociale binding van scholieren*. ITS Nijmegen 1994.
- Nijboer, J., Achter de feiten aanhollen; het dilemma van justitiële preventie in het gezin. *Justitiële Verkenningen*, nummer 9, 1996. Blz. 84-90.
- Nijboer, J. & H. Timmerman, *Een vals gevoel van veiligheid. Wapenbezit onder jongeren*. Onderzoekscentrum voor Criminologie en Jeugdcriminologie, Rijksuniversiteit Groningen, 1992.
- Oskam, J., J. Kingma & H.J. Klasen, Het gebruik van voorwerpen en wapens bij geweldletsels. *Tijdschrift voor Criminologie*, jaargang 36, nummer 2, 1994. Blz. 120-129.
- Rooy, P. de, Kinderbescherming in Nederland. In: B. Kruihof, J. Noordman en P. de Rooy (red.), *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs*. Nijmegen 1982. Blz. 105-127.
- Sansone, L., *Schitteren in de schaduw. Overlevingsstrategieën, subcultuur en etniciteit van Creoolse jongeren uit de lagere klasse in Amsterdam 1981-1990*. Amsterdam 1992.
- Scott, J.W. Bookreview of *Heroes of Their Own Lives: The Politics and History of Family Violence* by Linda Gordon (1988). *Signs*, Summer 1990. Blz. 848-852.
- Swaan, A. de, *De mens is de mens een zorg*. Amsterdam 1982.
- Swaan, A. de, Sociale voorwaarden voor een multiculturele samenleving. *Jeugd en Samenleving*, nummer 1, januari 1992, pp. 15-25.
- Vlaardingerbroek, P., Ontwikkelingen in de jeugdbescherming na 1962. *Tijdschrift voor familie- en jeugdrecht*, 11e jaargang, nummer 6 1989, pp. 136-140.
- Vries, G. de, *Nederland verandert. Sociale problemen in de jaren tachtig en negentig*. Amsterdam 1992.
- Werdmölder, H., & P. Meel, Jeugdige alloctonen en criminaliteit. Een vergelijkend onderzoek onder Marokkaanse, Turkse, Surinaamse en Antilliaanse jongens. *Tijdschrift voor Criminologie*, nummer 3, 1993. Blz. 252-277.
-
-